

A határozói igenevek néhány problémája*

1. Bevezető.¹ – A *-va/-ve*, *-ván/-vén* végződésű igei származékokat határozói ige-névnek nevezi a magyar grammatikai hagyomány. A két alakot általában együtt szokás említeni, akár létrehozásuk módjáról, akár mondattani funkciójukról van szó, tárgyalásuk általában a közös tulajdonságokra fordít nagyobb figyelmet, a használatukban mutatkozó esetleges eltérések pedig gyakran stilisztikai jellegűnek minősülnek. Ha vannak is olyan leíró elképzelések, amelyek a két alak közt nem pusztán stílusbeli különbséget fogalmaznak meg, általában meg is elégszenek a feltételezés vagy megfigyelés kimondásával, a különbségek magyarázatát homályban hagyva. Jelen dolgozat célja az, hogy megpróbáljuk bebizonyítani: a kérdéses elemek közel azonos mondattani tulajdonságait hirdető felfogás valószínűleg téves. A továbbiak mellett fognak érvelni, hogy a két alak nem tekinthető azonosnak, mivel jelentősen eltérő mondattani szerkezetekben fordulhatnak csak elő: a *-ván/-vén* alakok felvehetnek saját alanyt, a *-va/-ve* alakok nem; előbbiek az alanyukkal és egyéb bővítményeikkel együtt önálló tagmondat értékű szerkezetet alkotnak (a generatív grammatika jelölésmódja szerint CP-nek nevezhetők); utóbbiak is tagmondat értékűek (szintén CP-k), ezek a tagmondatok azonban kötelezően alanytalanok.

---

* A dolgozat létrejöttét az OTKA T17263, valamint az FKFP 680/1997. számú pályázatai támogatták.

¹ A probléma felvetéséért KENESEI ISTVÁNNAK jár köszönet, aki a dolgozat korábbi változatait is kritikus figyelemmel kísérte. HORVÁTH LÁSZLÓ lektori véleménye sokat segített abban, hogy a probléma szakirodalmi háttérét jobban megismerve pontosabb, bár távolról sem teljes képet adhasunk a vizsgált nyelvi jelenségekről.

A dolgozat az adatokat csak abból a szempontból nézi, hogy az igeneves szerkezetek milyen módon vesznek részt a teljes mondat szerkezet kialakításában. Az igenevek mondattani funkcióját nem fogjuk részletesen vizsgálni, ugyanis az igeneveket nem a szó szerkezetek alaptag — meghatározó tag keretén belül szeretnénk kezelni, hanem inkább egy összetett mondat tagmondatai között fennálló viszony lesz az, amit ezekhez a kifejezésekhez hozzárendelünk.

A dolgozat második részében olyan megállapítások olvashatók, amelyekkel a tárgyalt alakokat általában jellemezni szokás, s amelyeknek az érvelés során részben szerepük is lesz majd. A harmadik részben a *-va/-ve*, *-ván/-vén* alakok és egy általában egységesnek tekintett igeosztály, az alanytalan igék kölcsönhatását vizsgáljuk. A negyedik rész olyan *-ván/-vén* alakokat elemez, amelyek alanyos igékből hozhatók létre, az ötödik rész a *-va/-ve* alakok tulajdonságait igyekszik tisztázni. (Az elemzés a dolgozat második részétől kezdve a magyar generatív mondat eredményeire támaszkodik, KIEFER FERENC (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan* (Bp., 1992.) megfelelő fejezetei alapján.) A hatodik rész a vizsgált végzések státusát próbálja meghatározni. Ezt követően nyelvtörténeti adatokat, valamint az ezekről kialakult elképzeléseket ismertetve folytatódik az alapfeltevések melletti érvelés, majd a nyolcadik részben összefoglaljuk a dolgozat eredményeit.

2. A határozói igenevek jellemzői. — A *-va/-ve*, *-ván/-vén* morfémmal ellátott igei tövekből alkotott szóalakokat a magyar grammatikai hagyomány határozói igeneveknek nevezi. (A megfogalmazás körülményességét a későbbiekben indokoljuk, egyelőre annyit, hogy a *-ván/-vén* alakok esetében nem feltétlenül (csak) képző jelenlétével kell számolni.) Használatukat illetően elég nehéz pontos szabályokat megfogalmazni, néhány tulajdonságuk azonban intuitív módon mégis megragadható. Általánosan elfogadottnak mondhatók az alábbi állítások (pl. A. JÁSZÓ ANNA, *Az igenevek*. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana* [TNyt.]. Bp., 1991. 1: 344—9 és TOMPA JÓZSEF szerk., *A mai magyar nyelv rendszere*. Bp., 1961. 1: 258—60 alapján):

1. a) a *-va/-ve* alak használata gyakoribb a köznyelvben;
- b) a *-va/-ve* alak leginkább mód- vagy állapotjelző lehet;
- c) a *-va/-ve* alak általában a ragozott igével azonos idejű cselekvést, állapotot fejezhet ki, illetve általában folyamatos aspektusú;
- d) a *-va/-ve* alakban kifejezett cselekvés, állapot alanya azonos kell, hogy legyen a ragozott ige alanyával vagy tárgyával.

A *-ván/-vén* alakok ezzel szemben az alábbi módon jellemezhetők:

2. a) használatuk egy kötöttebb, választékosabb stílushoz tartozik;
- b) mondatrészi szerepük nehezebben meghatározható;
- c) a ragozott ige idejéhez viszonyítva előidejűséget fejezhetnek ki, illetve befejezett aspektusúak lehetnek;
- d) az általuk kifejezett cselekvésnek, állapotnak lehet saját alanya.

Az (1. a) és (2. a) állítások a szintaxis számára legfeljebb közvetetten érdekesek, ezért ezek tárgyalásától eltekintünk. A másik három pont viszont olyan természetűnek látszik, amelyekről a mondattannak valahogyan számot kell tudni adnia. A továbbiakban a (b) és (d) tulajdonságokra alapozva megvizsgálunk néhány mondatot, amelyek jól mutatják a fent leírt különbségeket. (Az egyidejűség—előidejűség valószínűleg az aspektusbeli különbségekkel együtt jelenik meg. Ezek a kérdések nem kevésbé fontosak, azonban feltehetőleg igen összetett, sok adat megvizsgálását kívánó problémát jelentenek, ezért inkább csak feltevéseket megfogalmazva hivatkozunk esetenként a (c) tulajdonságokra.)

3. Alanytalan igék. — A vizsgálódást kezdjük egy olyan igecsoporttal, amelyet általában alanytalan igék néven szokás emlegetni. Nézzük meg először a (3.) alatti mondatokat:

3. a) *Beesteledvén hazaindultunk.*
- b) *Megvirradván hazaindultunk.*
- c) **Beesteledve hazaindultunk.*
- d) **Megvirradva hazaindultunk.*

A sor folytatható lenne még néhány, a napszakokra vonatkozó hasonlóan szerkesztett mondatral, az eredmény minden esetben hasonló lenne. Mint látható, a *-va/-ve* alakokkal szerkesztett mondatok rosszak, a *-ván/-vén* alakot tartalmazók viszont elfogadhatók. A *-va/-ve* alakok mondatrészi szerepéről azt mondja az (1. b) állítás, hogy mód- vagy állapothatározók lehetnek, az (1. d) szerint pedig alanyuknak azonosnak kellene lennie a ragozott ige alanyával vagy tárgyával. Mint láttuk, a (3. c) és (3. d) mondatok rosszak, feltehető tehát, hogy a fenti két tulajdonság közül legalább az egyik nem érvényesül. Nézzük meg, teljesül-e az (1. d) állítás. Ahhoz, hogy az állítás igaz lehessen, a *-va/-ve* alaknak alannyal kell rendelkeznie. A (3.) alatt látható *-va/-ve* alakoknak nincs fonetikailag testes alanyuk. Ez még nem jelenti feltétlenül azt, hogy nem is lehet alanyuk. Ha azonban megpróbálunk akár egy személyes vagy mutató névmási alanyt, vagy akár egy referenciális NP alanyt illeszteni a *-va/-ve* alakokhoz, a következő eredményt kapjuk:

4. a) **Mi beesteledve hazaindultunk.*
- b) **Mi megvirradva hazaindultunk.*
- c) **Az beesteledve hazaindultunk.*
- d) **Az megvirradva hazaindultunk.*
- e) **Az este beesteledve hazaindultunk.*
- f) **A virradat megvirradva hazaindultunk.*

A (4.)-ben látott mondatok alapján azt kell mondanunk, hogy ezeknek az igenévi alakoknak nem lehet alanyuk. Ennek az az oka, hogy a *beesteledik, megvirrad* igék valószínűleg nem régensek,² vagyis szemantikai reprezentációjuk nem tartalmaz külső szemantikai argumentumot. Nem feltételezhetjük a (3. c) és (3. d) mondatokban megjelenő igenevek alanyként a mondatok fonetikai formájában törölhető névmást, a *pro*-t³ sem, amit vagy a ragozott ige (szintén fonetikailag testetlen, vagyis *pro*) alanya köthetne a B kötéselv szerint, vagy pedig lehetne attól független referenciájú is. Nem rendelhető tehát például a (3. c) mondathoz a következő szerkezetek egyike sem:

5. a) **Beesteledve (pro_i) hazaindultunk (pro_i).*
- b) **Beesteledve (pro_i) hazaindultunk (pro_j).*

A (3. d) mondathoz ugyanígy nem rendelhetők hozzá a fentiekkel párhuzamos szerkezetek.

² A régens meghatározása: „Régensnek nevezzük mindazokat a szótári tételeket, amelyek meghatározott számú nyelvi egység jelenlétét követelik meg az őket befogadó mondatokban, s ezek mindegyikétől megkövetelik egy-egy grammatikai tulajdonság-együttes kielégítését is” (KOMLÓSY ANDRÁS, *Régensek és vonzatok*. In: KIEFER FERENC szerk., *Strukturális magyar nyelvtan [StNyt.] 1. Mondattan*. Bp., 1992. 323.) Az itt látható igék azonban semmiféle elem jelenlétét nem írják elő, nincsenek argumentumaik, tehát nem tekinthetők régensnek.

³ A generatív mondattan kormányzás-kötés elméletében a fonetikailag meg nem jelenő, de a mondat szerkezeti ábrázolásában jelen lévő alany- vagy tárgyesetű személyes névmást nevezik *pro*-nak. Fontos jellemzője az, hogy minden más tulajdonsága megegyezik a fonetikailag testes névmásokkal, vagyis kormányozva van, esetet és tematikus szerepet kap, engedelmeskedik a kötéselveknek; stb. (É. KISS KATALIN — SZABOLCSI ANNA, *Grammatikaelméleti bevezető: StNyt.* 1: 27—76).

A generatív grammatika felhasznált keretében találhatunk más, fonetikailag szintén üres kategóriát, amely (a pro-val szemben) kizárólag a nem-véges igealakok alanyaként jelenhet meg a mondat szerkezetben. Ez a kategória a PRO. (A PRO egy fonetikailag üres kategória, nem lehet kormányozva, esetet nem kaphat, csak tematikus szerepet, mégpedig attól a nem-véges igealaktól, amelynek alanyaként jelenik meg a mondat szerkezetében. A nem-véges igealakok — a különböző igenevek — ugyanis nem tudnak esetet adni az alanyuknak, mivel nincs a véges alakú igékéhez hasonlítható inflexiójuk. A PRO általában azonosítható vagy a mondatban szereplő ragozott ige alanyával vagy tárgyával vagy a diskurzus alapján. Az azonosítást a kontrollélmélet szabályozza. Vö. É. KISS—SZABOLCSI i. m. 70—2.) A következő mondatokban szereplő igenévi alakok alanyai PRO-ként realizálhatók:

6. a) Géza_i szeretne (PRO_i) *ebédelni*.
- b) Géza hallotta Ödönt_i (PRO_i) *énekelni*.
- c) Géza engedte Ödönnek_i (PRO_i) *vezetni az autót*.
- d) Fontos volt Gézát (PRO_{arb}) *meghallgatni*.

A (6. a), (6. b), (6. c) alatt látható mondatok igeneveinek indexet viselő PRO alanya rendre a mondatokban szereplő ragozott ige alanyával, tárgyával, illetve részeshatározójával azonosítható, a (6. d) mondat PRO_{arb} alanya pedig vagy a kontextus alapján, vagy általános alanyként értelmezhető. Mindezek a lehetőségek azonban nem érvényesek a (3. c) és (3. d) mondatok esetében, mivel a *beesteledik* és a *megvirrad* igéknek nincs alanyi pozíciójuk, amit a PRO kitölthetne, emiatt aztán például a ragozott ige alanyával való azonosítás szintén nem lehetséges. A (7.) alatt látható szerkezet tehát nem helyes:

7. *PRO_i *beesteledve hazaindultunk* (mi_i).

Nem releváns tehát sem a kötélmélet, sem a kontrollélmélet, hiszen a *-va/-ve* alak igéje csak belső argumentummal rendelkezik, amely nem jelenhet meg a mondat semelyik reprezentációjában sem. Látható tehát, hogy az (1. d) megállapítás nem értelmezhető a (3. c) és (3. d) mondatok *-va/-ve* alakjaira az ige tulajdonságai miatt, a mondatok ezért nem elfogadhatóak.

A *-ván/-vén* alakot tartalmazó mondatok elfogadhatók, ezek alanya ugyanis nem kell, hogy kötelezően koreferens legyen a ragozott ige alanyával. Minthogy a *beesteledik*, *megvirrad* igéknek csak belső szemantikai argumentumuk van, az nem is lehet koreferens semmivel. Ez azonban nem okoz gondot, hiszen a *-ván/-vén* alakok alanyával szemben nem is volt elvárás a kötelező referenciális azonosság.

Úgy tűnik, az (1. d) alatt megfogalmazott megfigyelés pontosításra szorul annyiban, hogy a *-va/-ve* alak igéje által kifejezett cselekvés vagy állapot alanya csak akkor lehet azonos a vele ugyanazon tagmondatban megjelenő ragozott ige alanyával vagy tárgyával, ha előbbi egyáltalán rendelkezik alannyal. (Az itt bemutatott napszak-igéken kívül az időjárás-igék — *villámlik*, *fagy*, *esik*, *havazik* — is az alanytalan igék közé tartoznak, azonban némileg eltérő tulajdonságokat mutatnak, éppen a határozói igenevek létrehozhatóságát illetően. Ezekből ugyanis még a *-ván/-vén* alakok sem, vagy csak nagyon erős megszorításokkal képezhetők, pl. **Villámolván hazaindultunk*. **Havazván otthon maradtunk*.)

Az (1. b) állításról pedig ezek után azt mondhatjuk, hogy igaz vagy hamis volta nem döntő jelentőségű a (3. c) és (3. d) mondatok esetében, hiszen azok más ok miatt eleve nem elfogadhatók.

4. Alanyos igék *-ván/-vén* szerkezetben. — Az eddig tárgyalt jelenségek a magyar igéknek csak egy meglehetősen szűk osztályát érintették. Az igék túlnyomó részének van(nak) külső szemantikai argumentuma(i), ebből az a feltevés adódhat, hogy a határozói igenevek képzését illetően is másként viselkednek. Nézzük meg a (8.) és (9.)

alatti mondatokat. (Vegyük figyelembe a következő helyzetet: Géza hosszasan ügyetlenkedett az ajtó előtt.)

8. a) *A küszöbben elbotolván Géza elmosolyodott.*
- b) *Géza a küszöbben elbotolván Jóska elmosolyodott.*
- c) *Géza a küszöbben elbotolván elmosolyodott.*
9. a) *A küszöbben elbotolva Géza elmosolyodott.*
- b) **Géza a küszöbben elbotolva Jóska elmosolyodott.*
- c) *Géza a küszöbben elbotolva elmosolyodott.*

(1. d) és (2. d) alapján nem meglepő a kapott eredmény, mindkét mondatcsoport összhangban van a megfigyelésekkel. Azoknak az igéknek, amelyekből az igenévi alakok származnak, itt van alanyuk, ellentétben a (3.)-ban látott mondatok igeneveivel. A *-ván/-vén* alakok minden esetben grammatikus mondatot eredményeznek, a *-va/-ve* alakos mondatok pedig pontosan abban az esetben mutatnak rosszul formáltságot, amikor az igenév alanya és a ragozott ige alanya eltérő. Most már csak az a kérdés, vajon mi az oka annak, hogy a *-ván/-vén* alakoknak lehet saját, fonetikailag testes, alanyesetű bővítményük (alanyuk), a *-va/-ve* alakoknak pedig nem.

A generatív grammatika esetelmélete szerint minden fonetikailag testes főnévi csoportnak esettel kell rendelkeznie. A nem alanyi argumentumoknak az igék maguk tudnak esetet adni, függetlenül attól, hogy ragozott vagy ragozatlan alakjukban fordulnak-e elő a mondatban, az alanyesetet viszont az inflexió adja. A nem-véges igealakok mellett tehát nem jelenhet meg fonetikailag testes alany, bármelyik igenévfajtáról legyen is szó. Nem helyesek tehát az alábbi mondatok:

10. a) **Géza a küszöbben elbotolva Jóska elmosolyodott.*
- b) **Géza a küszöbben elbotló Jóska elmosolyodott.*
- c) **Géza a küszöbben elbotlani Jóska nem akart.*

A mondatok könnyen helyessé tehetők: ha elhagyjuk az első alanyt (a *Géza* NP-t), azonnal megszűnik a mondatok agrammatikussága.

11. a) *PRO_i a küszöbben elbotolva Jóska_i elmosolyodott.*
- b) *PRO_i a küszöbben elbotló Jóska_i elmosolyodott.*
- c) *PRO_i a küszöbben elbotlani Jóska_i nem akart.*

A már említett PRO az, ami az igenevek alanyaként itt megjelenik, s ez teszi lehetővé, hogy olyan értelmezés adható a mondatoknak, mely szerint a két cselekvés közös alanya a *Jóska* NP lesz. A véges és a nem-véges formák alaki különbsége, a magyarban személyragnak nevezett elem hiánya az, ami nem teszi lehetővé (10.) mondataiban az első alanyi NP megjelenését. Látható tehát, hogy az alanyesetet az igei személyrag (inflexió) adja a megfelelő argumentumnak. Mindezek után azt kell mondanunk, hogy a *-ván/-vén* alakokat személyragos formának kell tekinteni, mivel megengedik egy másik ige alanyától eltérő, saját alany jelenlétét.

A továbbiakban azt kíséreljük meg bebizonyítani, hogy a *-ván/-vén* alakok és argumentumaik teljes, tagmondat értékű szerkezetek, a *-va/-ve* alakok (és esetleges argumentumuk) pedig kötelezően alanytalan tagmondatok. Vizsgáljuk meg a (12.) alatti mondatokat.

12. a) *[[⁴(Ö_i) a küszöbben elbotolván] Géza_i elmosolyodott.]*
- b) *[[Géza_i a küszöbben elbotolván] (ö_i) elmosolyodott.]*

⁴ A személyes névmás zárójelben való feltüntetését az indokolja, hogy a magyar nyelv csak akkor használja a személyes névmásokat, ha megjelenésüknek például a mondat topik—fókusz szerkezete szempontjából jelentősége van. Ha ez a feltétel nem érvényesül, a névmások kötelezően törlődnek, jelenlétük esetenként egyenesen agrammatikusságot eredményez. Ezért a zárójellel jelölt névmások egy ugyanilyen szám- és személyjegyekkel rendelkező pro helyett szerepelnek.

- c) [[*Elbotolván a szerencsétlen_i a küszöbben*] Géza_i elmosolyodott.]
 d) [[*Géza_i a küszöbben elbotolván*] a szerencsétlen_i elmosolyodott.]
 e) *[(*Ő_i*) elmosolyodott [*Géza_i a küszöbben elbotolván.*]]
 f) [*Géza_i elmosolyodott* [(*ő_i*) a küszöbben elbotolván.]]
 g) *[[*A szerencsétlen_i elmosolyodott* [*Géza_i a küszöbben elbotolván.*]]
 h) [*Géza_i elmosolyodott* [*a szerencsétlen_i a küszöbben elbotolván.*]]

A mondatok ilyen módon való tagolása annak a — bevezetőben is vázolt — alapvető elgondolásnak felel meg, amely szerint minden predikátum egy-egy tagmondatot határoz meg. Az igék pedig, akár véges, akár nem-véges alakjukban jelennek meg, tipikus predikátumok. Ha a *-ván/-vén* alakot tartalmazó szerkezetet tagmondatnak tekintjük, és a ragozott igét tartalmazó szerkezetet szintén, akkor az a kérdés, hogy a két tagmondat milyen viszonyban van egymással, azaz mellé- vagy alárendelő viszonyban van-e dolgunk, illetve, ha az utóbbiról van szó, akkor kategoriális vagy független-e az alárendelés.

A (12. a), (12. b) és (12. e), (12. f) mondatokban egy referenciális NP és egy pro-nominális NP lehetséges sorrendjei láthatók, a négy lehetőség a tagmondatok sorrendjének felcserélésével érhető el. A (12. c), (12. d) és (12. g), (12. h) mondatokban pedig egy referenciális NP és egy jelzői kifejezés lehetséges sorrendi változatai láthatók, a tagmondatok felcserélése itt is megtörtént. A (13.) és (14.) alatt látható táblázatok KENESEI ISTVÁNNAK „Az alárendelt mondatok szerkezete” (StNyt. 1: 533—90) című munkája alapján készültek, ahol a szerző az összetett mondatok fajtáit elkülönítő szabályokat foglalta össze. A „példa” oszlopban (12.) azon mondatai szerepelnek, amelyek megfelelnek a szabálynak, az „ellenpélda” oszlopban pedig azok, amelyek eltérést mutatnak.

13. Mellérendelés

1. táblázat

	NP1	NP2	Példa	Ellenpélda
*a)	+névmás	–névmás	(12. e)	(12. a)
b)	–névmás	+névmás	(12. b)	—
*c)	+jelzői	–jelzői	(12. g)	(12. c)
d)	–jelzői	+jelzői	(12. h)	—

14. Alárendelés

2. táblázat

	Főmondat	Mellékmondat	Példa	Ellenpélda
*a)	+névmás	–névmás	(12. e)	—
b)	–névmás	+névmás	(12. f)	—
*c)	+jelzői	–jelzői	(12. g)	—
*d)	–jelzői	+jelzői	—	(12. h)

Nézzük meg, hogy a (12.)-ben található mondatok és a (13.), illetve (14.) alatt látható táblázatok hogyan értelmezhetők. Tegyük fel, hogy (12.) mellérendelő összetett mondatokat tartalmaz. Ha ez igaz, akkor (13.) viszonyainak igaznak kell lenniük a (12.)-ben látható mondatokra. (13. a) alapján rosszak azok a mondatok, amelyekben a névmás megelőzi a referenciális NP-t. Látható, hogy (12. e) követi ezt a sémát, (12. a) viszont nem. A két mondat között az a különbség, hogy a névmási elem (12. e)-ben a ragozott igét tartalmazó tagmondatban van, míg (12. a)-ban az igenévi szerkezetben, abban viszont

megegyeznek, hogy a pronominális mindkét esetben a bal oldali tagmondatban van. A mellérendelő összetett mondatok nem engednek meg ilyen cserét ((15.) mondatai szintén KENESEI nyomán születtek):

15. a) *($\bar{O}_i$) elvesztette a kulcsot, de Gyula_i ki akarta nyitni az ajtót.

b) *($\bar{O}_i$) ki akarta nyitni az ajtót, de Gyula_i elvesztette a kulcsot.

(13. c) szerint elfogadhatatlanok azok a mellérendelő összetett mondatok, ahol a jelzői NP megelőzi a nem jelzői NP-t. (12. g) eleget is tesz ennek az elvárásnak, (12. c) azonban nem. Megfigyelhető, hogy a „renitens” mondatban a jelzői kifejezés az igeneves szerkezetben található, a bal oldalon álló tagmondatban. Érdekes a párhuzam a (12. a), (12. c) és a (12. e), (12. g) mondatok szerkezete között: az első mondatpárban az igeneves tagmondat — ragozott igés tagmondat sorrend látható, és a nem referenciális NP-t az igeneves tagmondat tartalmazza. Ezzel szemben a második párnál a ragozott igés tagmondat — igeneves tagmondat a sorrend, a nem referenciális NP-t pedig a ragozott igés tagmondat hordozza. — Úgy tűnik, (12.) mondatai érzékenyek a tagmondatok sorrendjére,

ez a fajta érzékenység azonban nem fér össze a mellérendelő tagmondatokra érvényes megállapításokkal, vagyis (12.) alatt feltehetőleg nem mellérendelő összetett mondatokat látunk.

Ha megfontoljuk a másik lehetőséget, hogy tudniillik alárendelésről van-e itt szó, ismét problémába ütközünk. (A továbbiakban a ragozott igét tartalmazó tagmondatot tekintjük főmondatnak, az igeneves tagmondatot pedig mellékmondatnak.) Ha (14. d)-t elfogadjuk, akkor minden olyan alárendelő összetett mondat agrammatikusnak minősül, ahol a referenciális NP-t tartalmazó főmondat megelőzi a jelzői kifejezést tartalmazó mellékmondatot. Ha azonban megnézzük (12. h)-t, azt láthatjuk, hogy a tiltott sorrend ellenére a mondat elfogadható. (A (14.) a főmondat — mellékmondat sorrendű mondatokra érvényes, ezért csak a (12. e—h) mondatokat vesszük figyelembe.) Vagyis a referenciális NP vezérelné a jelzői kifejezést, ami a C kötéselv szerint nem megengedhető.

Úgy tűnik tehát, hogy a (12.)-ben látható mondatok nem engedelmessé válnak tökéletesen sem az alárendelésre, sem a mellérendelésre vonatkozó szabályoknak. Eszerint tehát sem alárendelő, sem mellérendelő összetett mondatnak nem tekinthetők (12.) mondatai? Van azonban még egy lehetőség, mégpedig a már említett független alárendelés. A korábban már látottakhoz hasonlóan ezekre is felállíthatók táblázatok, szintén KENESEI idézett munkája után.

(16.) Független alárendelés, mellékmondat — főmondat sorrend⁵

3. táblázat

	DP1	DP2	Példa
% a)	+névmás	–névmás	(12. e)
b)	–névmás	+névmás	(12. b)
% c)	+jelzői	–jelzői	(12. c)
d)	–jelzői	+jelzői	(12. d)

⁵ A % jel arra utal, hogy az adott mondatot a beszélőknek csak egy része tekinti grammatikusnak, mások megítélése szerint a mondatok nem elfogadhatók.

(17.) Független alárendelés, főmondat — mellékmondat sorrend

4. táblázat

	DP1	DP2	Példa
*a)	+névmás	–névmás	(12. e)
b)	–névmás	+névmás	(12. f)
*c)	+jelzői	–jelzői	(12. g)
%d)	–jelzői	+jelzői	(12. h)

Ha (12.) mondatait ezekhez a szabályokhoz viszonyítjuk, a mondatok rendre hordozzák a fenti viszonyokat. Így a (12. a) mondat megfelel a (16. a) sornak, a (12. b) a (16. b)-nek, a (12. c) a (16. c)-nek, a (12. d) pedig a (16. d)-nek. A (12. e) a (17. a) szabálynak engedelmeskedik, (12. f) a (17. b)-nek, (12. g) a (17. c)-nek, (12. h) pedig a (17. d)-nek tesz eleget. További érvként az említhető még a fentiek mellett, hogy a vizsgált mondatok megengedik a mellékmondatnak tekintett igeneves tagmondat beékelődését a főmondat összetevői közé. Ez a tulajdonság is az alárendelő viszony feltételezése mellett szól, hiszen a mellérendelés ezt a lehetőséget kizárja.

18. [*Géza[(ő) a küszöbben elbotolván] elmosolyodott.*]

(18.) első látásra azonosnak látszik (12. b)-vel, bár a tagolás módja sejteti a szerkezetek különbségét. A szerkezetek különbsége a mondatok fonológiai formájára is hatással van. (12. b)-nek olyan dallam- és hangsúlyszerkezete van, ahol a főhangsúlyos szótagok eső jellegű karakterdallamokat indítanak, a lesodródásnak a második tagmondat első eleme előtt képződő gát vet véget, majd itt is elindul egy eső karakter. Ezzel szemben (18.) prozódiaja másként épül fel. A főmondat első elemén egy emelkedő karakter kezdődik, a beékelődő mellékmondat egy gát után ereszkedő (vagy félig eső) dallammal indulva hangzik, majd ismét egy gát után a főmondat utolsó összetevőjétől egy eső dallammal fejeződik be a mondat.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a (12.) alatti *-ván/-vén* alakok önálló tagmondat értékű szerkezetek, a független alárendelés viszonyai között alárendelt tagmondatként jelennek meg. (VELCSOV MÁRTONNÉ, A szófajok [in: RÁCZ E. szerk., A mai magyar nyelv. Bp., 1968.] című munkájában is „mellékmondat értékű”-nek tartja a *-ván/-vén* alak plusz alany szerkezetet, bár mindenféle indoklás nélkül, i. m. 61—2.)

Válaszra vár az a kérdés is, hogy a független alárendelés lehetséges változatai közül (KENESEI i. m. 546—7) melyikhez hasonlítanak inkább a vizsgált mondatok. KENESEI két lehetséges ágrajzot vázol fel: „alárendelésszerű”, illetve „mellérendelésszerű” szerkezeteknek nevezve azokat. A két lehetőség oka az, hogy mint a (17. d)-ben látható, az idézett szerkezet nem mindenki számára elfogadható. Akik elutasítják az ilyen típusú mondatokat, azok számára az „alárendelésszerű” változat érvényes. Az elutasítás háttérét az adja, hogy egy ilyen szerkezetben megsérül a C kötéselv: a mellékmondatban levő jelzői NP-t kötné a főmondat tulajdonnévi NP-je. Akik azonban elfogadják a (17. b) szerkezetű mondatokat, azok számára nem merül fel a fenti probléma, ami csak úgy lehetséges, ha a mellérendelésszerű ágrajzot vesszük figyelembe. Ebben az esetben ugyanis a két NP nem k-vezérli egymást, tehát nem is köthetik egymást. Az eddig vizsgált határozói igeneves mondatok közül (12. h) ilyen szerkezetű, s mint látható volt, a mondat elfogadható. Még meggyőzőbb lehet az az eset, amikor egy-egy tulajdonnévi NP szerepel mindkét tagmondatban. A 4. részben látott (8. b) mondat ugyan mellékmondat—főmondat szerkezetű, de a két referenciális NP megjelenése a mondatban nem okoz agrammatikusságot. Azt kell

mondanunk ezek után, hogy a *-ván/-vén* igeneves tagmondatok a „mellérendelésszerű” változatot követik.

5. Alanyos igék *-va/-ve*-s szerkezetben. — Az eddigiek a *-ván/-vén* alakok státusát igyekeztek tisztázni, a *-va/-ve* alakok mibenlétéről látszólag megfedkezve. A továbbiakban azt próbáljuk igazolni, hogy az 1. részben a *-va/-ve* alakokra megfogalmazott állítás is igaz, vagyis hogy ezek feltehetőleg PRO alanyú tagmondatok.

A *-va/-ve* alakok mondatrészi szerepéről az (1. b) megfigyelés azt mondja, hogy leginkább mód- vagy állapothatározóként jelenhetnek meg egy ragozott igei állítmány mellett. Ezek a mondatrészek egy más megközelítés, KOMLÓSY ANDRÁSNAK „Régensek és vonzatok” (StNyt.) című munkája szerint a predikatív szabad határozók körébe tartoznak. Ezek legfontosabb tulajdonságai a következők: szabad határozók lévén jelenlétüket egyetlen más elem sem kívánja meg, nem függenek szorosan egyetlen régenstől sem; jelentésük pedig egy állítás, amely a régens valamelyik vonzatára vagy magára a propozícióra vonatkozik. Vonatkoztatásuk gyakran nem egyértelmű, de leggyakrabban a mondat tárgyáról vagy alanyáról tesznek valami további állítást. A predikatív szabad határozók és az állapothatározók fogalma nem azonosítható egymással, de a határozói igeneves állapothatározók általában minden bizonnyal predikatív bővítmények. A kétféle határozói igenév használatát illetően KOMLÓSY azt mondja, hogy nehéz pontos szabályokat megállapítani, de a *-ván/-vén* alakokkal kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „a *-ván/-vén*-es szerkezetekben »saját« alanyt kell feltételeznünk” (KOMLÓSY i. m. 465). Kimondja továbbá, hogy ezek feltehetőleg nem predikatív jellegű bővítmények. (A 3. részben látott érvelés is azt állítja, hogy ezek a szerkezetek nem mondatrész jellegű bővítmények, hanem tagmondat értékűek.

Azt mondhatjuk tehát, hogy a *-va/-ve* alakok tipikus mondatrészi szerepükben a ragozott ige alanyáról vagy tárgyáról állítanak valamit, vagyis saját igéjük alanyaként az említett mondatrészek egyikét azonosítják. Hogy mikor melyiket, azt nem mindig könnyű eldönteni, például (19.)-ben bármelyik mondatrészre vonatkozhat a határozó:

19. *A festő a kislányt ülve rajzolta le.*

(Az ehhez hasonló mondatok többértelműségét több tényező is okozhatja, mint például a szórend, a ragozott ige ideje, aspektusa, argumentumszerkezete. Mint ahogy az az 1. részben már elhangzott, ezeknek a vizsgálata jelenleg nem cél, valószínű azonban, hogy egy ilyen módon kiterjesztett vizsgálat is az eddigiekhez hasonló eredményt adna.)

A fenti helyzetet másképp megfogalmazva azt mondhatjuk, hogy egy felszínű alanyval nem rendelkező igei származék (igenév) mögöttes alanyát egy ragozott ige valamelyik fonetikailag testes argumentuma (alanya, tárgya) azonosítja. Ez a helyzet pedig pontosan az, ahol a korábban már említett PRO megjelenik és a kontrollelmélet működésbe lép. Nézzük meg, teljesülnek-e a fentiekre az elmélet legfontosabb követelményei. Az egyik szerint a PRO kormányzatlan helyen, eset nélkül jelenhet meg. Ez a feltétel teljesül, hiszen az igenév nem kormányozza az alanyi pozíciót, az inflexió hiánya pedig az alanyeset kiosztását teszi lehetetlenné. A másik fontos szabály szerint a PRO-t csak argumentum kontrollálhatja. Ez ismét csak teljesül, hiszen éppen azt mondtuk, hogy az igenév fonetikailag üres alanyának meg kell egyeznie a ragozott ige alanyával vagy tárgyával, ezek pedig argumentumok.

Az eddigiek után bizonyítottnak tekinthetők azok az állítások, amelyeknek bizonyítását célul tűztük ki: beláttuk, hogy a *-va/-ve* alakok PRO alanyú tagmondatok, a *-ván/-vén* alakok pedig önálló alárendelt tagmondatok.

6. Képző-e a *-va/-ve*, *-ván/-vén*? — Ezen a ponton térjünk vissza egy korábban feltett és részben meg is válaszolt kérdésre: arra, hogy mi az oka a két határozói

igenévtípus különbségének. Ha az alanytalan igék problémáit most nem vesszük figyelembe, és csak azokat az eseteket nézzük, ahol mindkét alak megkötések nélkül létrehozható, akkor azt kell mondanunk, hogy a különbségért a végzések okolhatók. Két különböző (bár egymással történetileg is szoros kapcsolatban álló) formáról van szó, s önmagában abban, hogy ezek különböző szintaktikai tulajdonságú alakokat hoznak létre, nincs is semmi meglepő. A meglepetést a tulajdonságok eltérésének mértéke okozza. Arról van szó ugyanis, hogy egy feltételezett igenévképzési folyamat lezajlása után a *-ván/-vén* alak a felvehető, fonológiailag testes argumentumok számát tekintve ugyanolyan tulajdonságokkal rendelkezik, mint az eredeti ige, míg a másik esetben a *-va/-ve* alak a többi igenévhez hasonlóan viselkedik.

Mint láttuk, a *-ván/-vén* alaknak lehet saját, fonetikailag testes alanya, a *-va/-ve* alaknak nem. Egy argumentumnak esetet kell kapnia, így a *-ván/-vén* alak alanyának is. Ezekben a tagmondatokban azonban látszólag nincs szabályos inflexiója az igének, ami az esetet adhatná. Az a feltételezés adódik tehát, hogy a végződés, azon kívül, hogy létrehozza az igenevet, egyszersem egy (a szám, személy jegyeket tekintve) eléggé kiürült, de esetet még adni tudó inflexióként is működik.

Ismét csak most térhetünk vissza az 1. részben megfogalmazottak egy pontjához, vagyis ahhoz, hogy valójában miféle elemek vannak jelen a *-ván/-vén* alakok „végén”. Feltűnhetett, hogy igyekeztünk elkerülni a *-va/-ve*, *-ván/-vén* elemekkel kapcsolatban a képző megnevezést. Nem egyértelmű ugyanis, hogy valóban képzőről van-e szó. Ha összehasonlítjuk KESZLER BORBÁLÁNAK „A toldalékmorféma-típusok elhatárolása” (in: FALUVÉGI KATALIN et al. szerk., Magyar leíró nyelvtani segédkönyv. Bp., 1994.) és „Képző-e a *-hat*, *-het*?” (Nyr. 1997: 86—90) című munkáiban a képzőkre érvényesnek tartott állításait a vizsgált adatokkal, a következőket mondhatjuk. A dolgozatban vizsgált elemek 1. nem tűnnek meg maguk után más képzőt, 2. nem állhat utánuk jel vagy rag, 3. a képzett szó bővítményei megegyeznek az alapige bővítményeivel. A nem említett kritériumok vagy triviálisak, vagy érdekes módon jól illeszkednek az eddigiekben ismertetett elképzeléshez. Például KESZLER azt írja, hogy a képző „többnyire nem köti meg a szóalak szófaját, tehát nem akadályozza meg a további szófajváltást”, a *futva* szóra azonban kivételként hivatkozik, valamint a „ragszerű képzőink” megnevezést használja éppen a *-va/-ve*, *-ván/-vén* elemekkel kapcsolatban. Ha viszont KESZLER dolgozatának a ragokra vonatkozó állításait nézzük, jelentősen több az egyezés. Ha ragnak tekintjük a *-va/-ve*, *-ván/-vén* végzéseket, akkor 1. éppen úgy csak bizonyos viszonyok között fordulhatnak elő, mint bármelyik másik rag, ott viszont kötelező megjelenniük, 2. a kérdéses toldalékok szóalakzáró elemek, 3. a szófajt megkötik. A ragok előtt valóban állhat „képzőtlen, képzős és jeles” szó is, a vizsgált elemek ezek közül csak azt nem engedik meg, hogy idő- vagy módjel előzze meg őket. Az utolsó tulajdonság, a szintaktikai viszonyjelölés is érvényes lehet a határozói igenevek végződésére, bár ezt a tulajdonságot KESZLER csak a névszóragokra vonatkoztatja. Mint ahogy azt a 4. és 5. részekben láttuk, a *-va/-ve* alakok és bővítményeik PRO alanyú tagmondatként, a *-ván/-vén* alakok és bővítményeik pedig fonetikailag testes alannal is rendelkező, független alárendelt tagmondatként illeszkednek egy-egy ragozott igét tartalmazó mondathoz. Előbbiek egy adjunkció segítségével kapcsolódnak, utóbbiak pedig független alárendelt tagmondatként ágyazódnak be. Feltételezhetőnek látszik az, hogy a *-va/-ve* végződés éppen az adjunkciós kapcsolódásra utal, míg a *-ván/-vén* végződés a főmondatba való beágyazottságot képes jelölni a korábban látott egyéb funkciói mellett.

A KESZLER által javasolt számegegyesen a vizsgált végzések igen kevésbé lennének képzőszerűek, sokkal közelebb esnének a ragokhoz, mint ahogy azt maga is elismeri. Mint láttuk, a képzők tulajdonságai csak megszorításokkal vagy egyáltalán nem érvénye-

sek a *-va/-ve*, *-ván/-vén* alakokra, míg a ragok tulajdonságai szinte teljes mértékben. Mindezek alapján azt kell mondanunk, hogy a kérdéses végzések nem nevezhetők képzőnek, sokkal inkább a ragok közé sorolandók.

7. A *-va/-ve*, *-ván/-vén* alakok történetéről. — Ha megnézzük a végzések történetét, a fenti állítások talán elfogadhatóbbak lesznek. KÁROLY SÁNDOR „Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában” (NytudÉrt. 10. sz. 1956.) című kandidátusi értekezésében igen alapos áttekintést ad a kódexek korának igenévhasználatáról. Ebben a korban a *-va/-ve* alakok igen ritkák, mondatbeli funkciójuk korlátozott (állapot- vagy módhatározó), ezzel szemben sokkal elterjedtebbek voltak a személyragozott határozói igenevek, amelyek funkcióinak köre is sokkal szélesebb. KÁROLY a kódexek adatai alapján egy teljes ragozási sort mutat be (i. m. 210). Az 5. táblázat KÁROLY idézett munkája alapján készült, az adatok számának és előfordulási helyének jelölése nélkül, csak +, illetve – jelekkel utalva arra, hogy az adott alak létezett vagy sem. A *-ván/-vén* végződés nem szerepel KÁROLY eredeti táblázatában, de mint az adott helyen leggyakoribb végzést célszerű ezt is elhelyezni a paradigmában. (A *-ván/-vén* végződésre vonatkozó kétféle alak magyarázatát lásd alább.)

5. táblázat

Egyes szám			Többes szám		
1. személy	<i>-vá+m</i>	+	1. személy	<i>-vá+nk</i>	+
	<i>-vé+m</i>	+		<i>-vé+nk</i>	+
2. személy	<i>-vá+d</i>	+	2. személy	<i>-vá+tok</i>	+
	<i>-vé+d</i>	+		<i>-vé+tek</i>	+
3. személy	<i>-vá+ja</i>	–	3. személy	<i>-vá+jok</i>	+
	<i>-vé+je</i>	–		<i>-vé+jek</i>	+
	<i>-ván/-vé+n</i>	+		<i>-vá+k</i>	+

Az egyes szám harmadik személy láthatóan eltér a paradigma többi elemétől. Ennek magyarázatoként két lehetőséget is említ Károly, de mindkét magyarázat abból indul ki, hogy az egyes szám 3. személyű igenév ragtalan volt. Az egyik magyarázat szerint a *-va/-ve* alakok személyragos formái alakultak ki előbb, és megőrizték az eredetileg *-vá/-vé* alakú toldalékformát abban az időben is, amikor már a *-ván/-vén* alakok voltak gyakoribbak. A másik magyarázat szerint a személyragos alakok a *-ván/-vén* formákkal egy időben keletkezettek. Az egyes szám harmadik személyű alakok ragtalanságát az magyarázza, hogy a *-ván/-vén* alak leggyakrabban ebben az esetben volt használatos, „erősen hozzátársult a 3. személy képzete” (KÁROLY i. m. 211), a nyelvet használók a toldalék „*n*-jét mintegy a 3. személy kitevőjének érezték, és a többi személyekben az *-m*, *-d* stb. személyraggal cserélték fel” (KÁROLY i. m. 211–2). A *-ván/-vén* alakok és a 3. személy összekapcsolódását „előmozdíthatta az igenévképző *n*-jének és a *mondjon, viszen, tónféle* igealakokban meglévő *-n* igei személyragnak az analógiás kapcsolata” is. Láthatjuk tehát, hogy a kódexek korának egyes nyelvváltozataiban létezett a határozói igenevek személyragozott használata.

KÁROLY tehát ragtalanak tartja az egyes szám harmadik személyben leggyakoribb *-ván/-vén* végzést, az *-n* végzést nem tekinti ragnak, csupán analógiás kapcsolatot feltételez. VELCSOV MÁRTONNÉ „Az igei *-n* személyrag eredetéhez” (NéprNytud. 1957:

105—10) című cikkében azt állítja, hogy a *-ván/-vén* alakok *-n* eleme egy lokatíviszi *-n* ragból lett igenévi végződésé. Az általa idézett példák közül sok éppen azt a mondat-szerkezetet példázza, amelynek létezését bizonyítani akarjuk. A cikk végső következtetései közt az alábbiak olvashatók: „...a magyar nyelvtörténet során *határozói igenevek* válhattak *igei állítmányokká*. Az igeneveken található *-n* lokatíviszi határozórag könnyen válhatott igei személyraggá...” VELCSOVNÉ megállapításai egybecsengnek azzal, amit bizonyítani szeretnénk, hogy tudniillik a *-ván/-vén* végződés olyan elem, amely mellett megjelenhet fonológiailag testes alany.

KÁROLY és VELCSOVNÉ megoldása eltér a végződés *-n* elemét illetően, az igenévvél és a mellette megjelenő alanyi bővítménnyel kapcsolatban szintén eltérő véleményt fogalmaznak meg. VELCSOVNÉ írásában MÉSZÖLY GEDEON után tartja lokatíviszi rag eredetűnek a kérdéses elemet, más elképzelések szerint a kérdéses végződés személyes névmási eredetű lett volna (pl. SZINNYEI és HORGER szerint), míg BERRÁR deverbális névszóképzőből származtatja. KÁROLY megoldása nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a ragtalan, csak a képzővel végződő alak nem tartalmaz-e egy zérus allomorfot. Az egyes szám harmadik személyben megjelenő zérus allomorf jelenléte nem lenne újdonság, hiszen az alanyi igeragozási paradigma a mai nyelvben is éppen ezen a helyen alkalmazza a fonetikailag üres inflexiót. Ha feltételezzük a zérus formájú ragot, akkor a *-ván/-vén* végződésű alakok is beilleszthetők a KÁROLY által felállított táblázatba.

Funkciójukat tekintve különböző határozóknak tartja ezeket az igeneveket KÁROLY (ok-, idő-, állapot-, módhatározók), egyes esetekben azzal a kiegészítő megjelöléssel, hogy „alanyi aktív cselekvéshordozóval” (!), illetve „független cselekvéshordozóval” (!) rendelkeznek, valamint két igenév kapcsán „egyéb különös használat”-ról tesz említést. VELCSOV MÁRTONNÉ „A határozói igeneveknek egy sajátos szerepe nyelvemlékeinkben” (MNy. 1981: 308—15) éppen ez utóbbi csoport egyik elemére, illetve további, szintén a kódexek korából származó adatokra támaszkodva továbblép, és azt állítja, hogy „találunk olyan adatokat is, amelyben önálló állítmánynak értékelhetők, verbum finitumokká transzformálhatók” (i. m. 314). A *-ván/-vén* alakok különböző előfordulásait tekintve csak bizonyos eseteket tart egyértelműen önálló állítmányi szerepűnek, mégpedig azokat, „amelyek előtt — de főként után — és, sőt vagy *azután* kopulával mellérendelő tagmondat következik”. A mellékmondat ilyen minősítése lényegében egybevág azzal, amit a fentiekben bizonyítani igyekeztünk. Az egykor valóban mellérendelő szerkezet mára egy olyan átmeneti állapotba jutott, amikor a beszélők számára egyrészt már elhomályosult a ragozott igés és az igeneves tagmondat kapcsolata, másrészt pedig a tagmondat a beágyazódás jeleit is mutatja a vizsgált referencia-viszonyok szerint.

Nyelvtörténeti adatok is szólnak tehát amellet az állítás mellett, hogy a *-ván/-vén* alakot tartalmazó szerkezet tagmondat szintű egység. A vizsgált igeneves szerkezetek ma már nem használatosak a VELCSOVNÉ által leírt környezetekben, mint ahogy a vizsgált igenevek használata is jóval ritkább, mint a kódexek korának írásbeliségében.

Mint láttuk, KÁROLY munkájában rejtetten megtalálható az, amit VELCSOVNÉ ki is mond, s mindketten utalnak egy, a finnugor nyelveket általánosan jellemző sajátosságra, mely szerint a nem-véges igealakok is törekszenek arra, hogy jelöljék a cselekvő számát és személyét is. Ez a tulajdonságuk pedig alkalmassá teheti az ilyen igeneveket arra, hogy egy tagmondat (clause) predikátumaként megjelenjenek. A *-ván/-vén* végződésű igenevek pedig — szemben a többi igenévvél — mindezen kívül még alanyesetet is képesek adni saját alanyuknak, feltehetőleg annak köszönhetően, hogy egykor léteztek egy olyan személyragozási sor részeként is, amely a mai beszélők számára már teljesen feledésbe merült. (A főnévi igenév is személyragozható ugyan, de nem tud alanyesetet adni. Például: *Nekünk kell elvégeznünk ezt a munkát*, de: **Mi kell elvégeznünk ezt a munkát*.)

A kódexek koránál későbbi időkben is jelen volt, illetve jelen van a személyragozott határozói igenév, azonban egyre inkább csak *-ván/-vén* alak jelent (jelenik) meg a használatban. (Nagyon ritkán a KÁROLY által kimutatott paradigma még egy eleme, a *-vák* alak is előfordul, főleg az irodalom nyelvében.) HORVÁTH LÁSZLÓ két munkájában is foglalkozik a kérdéssel, az egyik történeti indíttatású tanulmány (Három vázlatos szinkron metszet határozói igeneveink történetéből. *NyudÉrt.* 133. sz. Bp., 1991.), a másikban pedig a mai nyelvhasználatból származó korpuszok elemzését végzi el a szerző (A határozói igenevek mondatbeli szerepéről. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből.* Tankönyvkiadó, Bp., 1992. 33—81). HORVÁTH elemzéseiben az igenevek funkciójára helyezi a hangsúlyt, besorolva ezeket különböző határozói kategóriákba. Az állítmányi szerepű határozói igenevek egy lehetséges funkcióként jelennek meg mind a történeti, mind a leíró jellegű munkában. Szemlélete alapvetően más, mint amit a dolgozat bevezetőjében meghatároztunk, azonban ha elfogadjuk azt a megközelítést, hogy minden igenév predikátum, és mint ilyen akár önmagában is képes mondat értékű szerkezetként megjelenni, akkor még mindig vizsgálható az, hogy ez a mellékmondatnak tekintett szerkezet milyen funkcionális viszonyban van a főmondattal.

Azt tapasztaljuk tehát, hogy a két igenévtípus különbözőségét magyarázó következtetések nemcsak a generatív grammatika szabályai és elvei alapján adódnak, hanem nyelvtörténeti adatok is szólnak az elképzelés mellett.

8. Összefoglalás. — A dolgozat célja az volt, hogy magyarázatot keressünk a határozói igenevek viselkedésbeli különbségeire. Kiindulásul a kétféle igenévre külön-külön megállapításokat tettünk, a közöttük lévő különbségeket megfogalmazva. Ezekből, illetve az adatokból kiindulva azt feltételeztük, hogy a *-va/-ve* alakok PRO alanyú tagmondatokat alkotnak, míg a *-ván/-vén* alakok testes alanyt is tartalmazó, tagmondat értékű szerkezetek. A feltételezés alapja az volt, hogy utóbbiak rendelkezhetnek saját, alanyesetű bővítménnyel, az előbbieket azonban nem.

Az adatok elemzése során kiderült, hogy az alanytalan igék egy csoportjából, a napszak-igékből csak a *-ván/-vén* alak képezhető. A további adatok elemzése során bizonyosodott, hogy a *-ván/-vén* alakot tartalmazó, összetett mondatnak tartott mondatok a független alárendelésnél megfigyelhető referencia-viszonyokkal teljes egyezést mutatnak, ezért az ilyen mondatokat független alárendelésnek tekintettük. A *-va/-ve* alakok vizsgálata azt az eredményt adta, hogy alanyuk PRO-ként jelenhet meg, ugyanis azok a szerkezetek, amelyekben előfordulnak, tökéletesen kielégítik a kontrollélmélet legfontosabb követelményeit.

A dolgozat eddigi eredményei alapján az a következtetés adódott, hogy a *-ván/-vén* végződést esetadó inflexiónak kell tekinteni. Ez a gondolat viszont ahhoz vezetett, hogy el kell vetni azt az általánosan elfogadott állítást, miszerint a határozói igenevek végződése képző. KESZLER elképzelése is kivételként tartja számon a határozói igenevek végződéseit, „ragszerű képző”-ként említve azokat. A megfogalmazott feltevéseket nyelvtörténeti bizonyítékok, adatok is támogatták, amelyek éppen azt példázták, hogy a mai nyelvhasználók számára már felismerhetetlen összetett mondatszerkezet egykor valóban létezett.

A fentieket fenntartva is biztosan állítható, hogy a kép nem teljes. A további elemzések árnyaltabbá tehetik az eddigi eredményeket, mivel több mint valószínű, hogy a csak utalásszerűen említett tényezők (aspektus, igeidő, szórend, igeosztályok) figyelembevételével jóval pontosabb megállapítások tehetők.